

RAKSTURA AUDZINĀŠANAS IETVARS SKOLĀM

(Izstrādātājs - Birmingemas Universitāte, *Jubilee Centre for Character and Virtues*)

“Mūsu izpētes mērķis nav tikai izzināt, kas ir tikums, bet kļūt labiem.” Aristotelis.

IEVADS

Bērnu raksturu attīstīšana ir visas sabiedrības kopīgs pienākums, ne tikai vecāku atbildība. Lai gan vecāki ir galvenie savu bērnu rakstura audzinātāji, empīriski pētījumi norāda, ka vecāki vēlas, lai visi ar viņu bērniem saskarē esošie pieaugušie - un it īpaši viņu bērnu skolotāji - dod savu ieguldījumu šajā audzināšanas darbā. Rakstura attīstīšana ir process, kas prasa piepūli gan no izglītojamā, gan sabiedrības un tās veidotās skolas. Sabiedrība ar stingru apņemšanos nodrošināt saviem locekļiem labu dzīvi, izturēsies pret rakstura audzināšanu kā kaut ko tādu, uz ko katram bērnam ir tiesības. Skolām ir jāpārdomā par kādiem cilvēkiem kļūs to audzēkņi, kā laba rakstura attīstīšana veicina plaukstošu dzīvi un kā šajā procesā līdzsvarot dažādus tikumus un vērtības. Šī **Ietvara** mērķis ir sniegt pamata skaidrojumu un praktisku ievirzi skolu interesei par skolēnu rakstura attīstīšanu.

Iekļaušanās skolas kolektīvā/kopienā un aktīva iesaistīšanās tās darbībā ļoti lielā mērā veido skolēnu raksturu, kas palīdz tiem attīstīties un arī attīstīt raksturu. Plašākā nozīmē rakstura audzināšana vijas cauri visiem mācību priekšmetiem, plašākām skolas nodarbībām un vispārējam skolas etosam. Tā audzina rakstura tikumus, kas saistīti ar vispārcilvēciskajām morālām vērtībām, un attīsta skolēnu izpratni par to, kas ir labākais dažādajās cilvēka centienu jomās. Skolām vajadzētu palīdzēt skolēniem mācīties izzināt labo, mīlēt labo, un darīt labu, un tās to dara. Skolām jādod skolēniem iespēja kļūt par labiem cilvēkiem un pilsoņiem, kas spētu dzīvot labu dzīvi, kā arī kļūt par ‘veiksmīgiem’ cilvēkiem. Skološanās/Skolas izglītības pamatos ir vērsta uz rakstura veidošanos un tai nāk par labu apzināta un plānota pieeja rakstura attīstīšanai.

Cilvēka plauksme ir plaši atzītais dzīves mērķis. Plauksme nozīmē ne tikai būt laimīgam, bet arī realizēt savu potenciālu. Plauksme ir rakstura audzināšanas galīgais mērķis. Cilvēka plauksmes sasniegšanai jāapgūst un jāattīsta intelektuālie, morālie un pilsoniskie tikumi, kas raksturo izcilību dažādās cilvēku darbības vai centienu jomās, kā arī sevis vadīšanas pamata tikumi (ko sauc arī par iespējošiem vai darbības tikumiem). Tas viss nepieciešams, lai dzīvē realizētu maksimālo potenciālu. Rakstura izglītība māca tikumu apguvi un nostiprināšanu: rakstura iezīmes, kas uztur dzīves daudzpusību un plaukstošu sabiedrību. Skolu mērķim būtu jābūt tādu pašpaļāvīgu un līdzjūtīgu skolēnu veidošana, kuri dod aktīvi piedalās sabiedrības dzīvē, veiksmīgi apgūst zināšanas un ir atbildīgi pilsoņi. Skolēniem arī jāattīsta sava izpratne par to, kas ir labs vai vērtīgs, un sava spēja aizstāvēt un atbalstīt to, kas ir labs. Viņiem jāattīsta apņemšanās kalpot citiem, kas ir būtiska laba rakstura izpausme darbībā. Jautājumi par rakstura veidošanos nav šķirami no šiem izglītības mērķiem un ir labas un atbildīgas dzīves pamats. Rakstura izveide ietver tiklab rūpes par citiem un citu cilvēku cienīšanu, kā rūpes par sevi un pašcieņu.

Rakstura audzināšana nav nekas jauns. Ja mēs pārļūkojam izglītības vēsturi kopš senatnes līdz 20. gadsimtam, tad varam ievērot, ka rakstura audzināšanai parasti bijusi ierādīta goda vieta, izņemot dažas desmitgades 20. gadsimta beigās, kad daudzu un dažādu iemeslu dēļ šis mērķis pazuda no daudzu Rietumu demokrātisko valstu izglītības programmām. Tomēr mūsdienu rakstura audzināšanai ir labāki zinātniskie pamati nekā zināmai daļai tās priekšgājēju. Stingru atbalsta tai nodrošina gan mūsdienās populārā morālās filozofijas tikumu ētika, gan jaunākās tendences sociālajās zinātnēs, piemēram, pozitīvā psiholoģija, kas ir atdzīvinājušas rakstura un tikuma jēdzienus. Visbeidzot, pieaugošā vispārējā sabiedriskās politikas vienprātība, kas vērojama politiskajās partijās un rūpniecībā, vedina domāt, ka morālā un pilsoniskā rakstura īpašībām ir vitāli svarīga loma veselīgas ekonomikas un demokrātijas uzturēšanā.

RAKSTURA AUDZINĀŠANAS PAMATPRINCIPI

- Raksturu var audzināt un tā attīstības gaitu var novērtēt holistiski
- Raksturs ir svarīgs: tas veicina cilvēka un sabiedrības plauksmi
- Laba izglītība ietver sevī labu rakstura audzināšanu
- Raksturs lielā mērā tiek apgūts, atdarinot paraugus un pārņemot emocijas: tādēļ skolas kultūra un etoss ir ārkārtīgi svarīgs
- Skolas kultūra, kas ļauj skolēniem apmierināt vajadzību pēc pozitīvām attiecībām, kompetences un pašnoteikšanās, veicina laba rakstura veidošanos
- Par raksturu vajadzētu arī mācīt skolā: tieša rakstura izglītība nodrošina loģisko pamatu, izteiksmes veidu un līdzekļus rakstura attīstīšanai gan skolā, gan arī ārpus tās
- Rakstura attīstīšanos jāveicina sadarbībā ar vecākiem, darba devējiem un kopienas organizācijām
- Rakstura audzināšana ir taisnīguma jautājums: katram bērnam ir tiesības uz rakstura audzināšanu
- Pozitīva rakstura attīstīšana iedvesmo skolēnus un padara viņus brīvus
- Labs raksturs izpaužas gatavībā mācīties no citiem
- Labs raksturs veicina demokrātisku pilsoniskumu un patstāvīgu lēmumu pieņemšanu

KAS IR RAKSTURA AUDZINĀŠANA

Raksturs ir personības iezīmju vai dispozīciju kopums, kas veido konkrētas morālās emocijas, dod pamatu motivācijai un vada rīcību. Rakstura audzināšana ietver visas tiešas un netiešas izglītojošas aktivitātes, kas palīdz jauniešiem attīstīt personības pozitīvās iezīmes, ko saucam par tikumiem. Rakstura audzināšana nav tikai mācību priekšmets. Tai ir sava vieta ģimenes, klases, skolas un citu institūciju kultūrā un darbībā. Rakstura audzināšana ir vērsta uz to, lai palīdzētu skolēniem saprast, kas dažādās situācijās ir ētiski svarīgs un kā darboties pareizo mērķu vārdā, darot to tā, lai jaunie cilvēki kļūtu patstāvīgāki un domāt spējīgāki, piekopjot tikumisku dzīvi. Skolēniem jāspēj gudri izlemt, par kādiem cilvēkiem viņi vēlas kļūt, un iemācīties izvēlēties starp jau esošajām iespējām vai atrast jaunas. Šī spēja ietver zināšanas par to, kā izvēlēties pareizo darbības virzienu grūtās situācijās, un tā veidojas pakāpeniski no pieredzes, kas rodas, izdarot izvēli, un ētiskās izpratnes attīstības.

KAS NAV RAKSTURA AUDZINĀŠANA

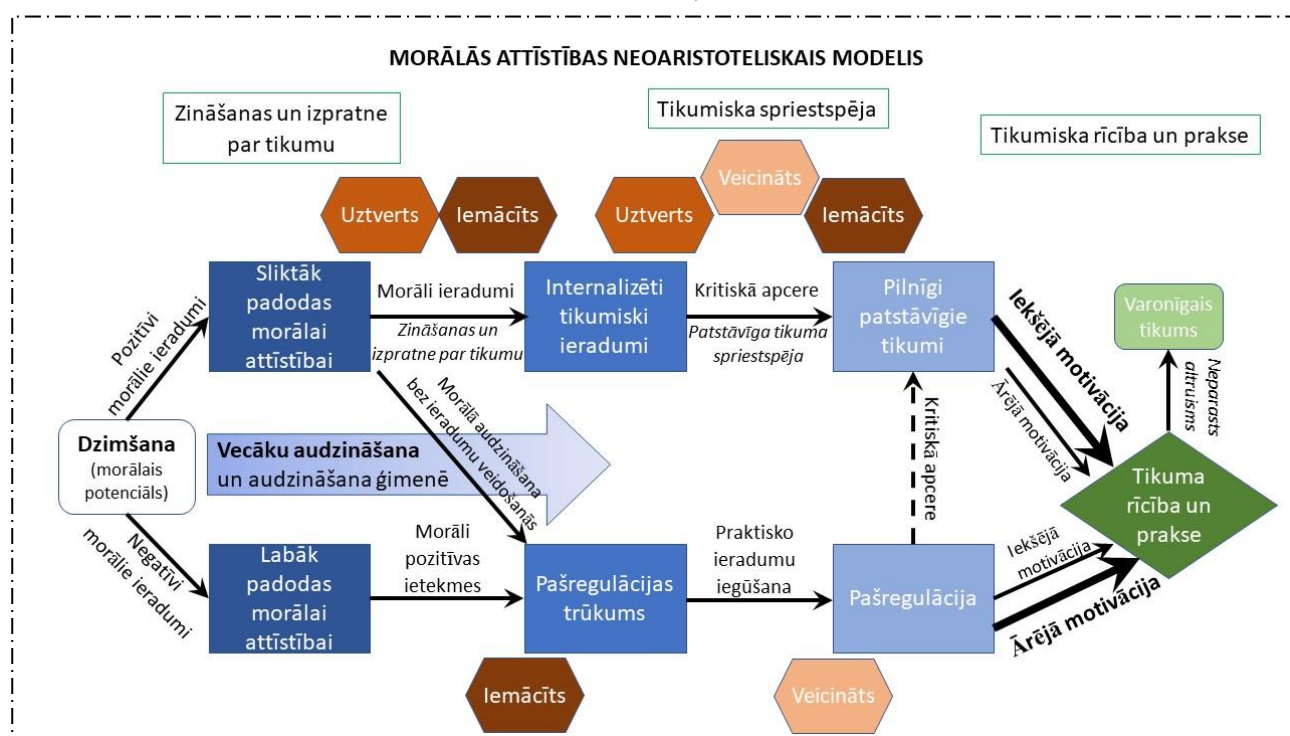
Īstas rakstura audzināšanas galīgais mērķis ir sniegt izglītojamiem intelektuālos līdzekļus, kas nodrošina tiem iespēju pašiem izdarīt gudru izvēli, dzīvojot demokrātiskā sabiedrībā. Tāpēc kritiskā domāšana ir vispusīgi attīstīta rakstura vitāli svarīga iezīme. Raksturs un tikums nav tikai reliģijas jomai piederīgi jēdzieni. Raksturs un tikums nav arī paternālistiski jēdzieni. Ja pieņemam, ka “paternālistisks” nozīmē rakstura audzināšanas nostāšanos pretrunā skolēnu un vecāku vēlmēm, empīriskie pētījumi pierāda pretējo. Vispārīgi runājot, skolēnu rakstura attīstīšanu skolā nevar vienkārši apturēt līdz brīdim, kamēr viņi būs sasnieguši atbilstošu vecumu, lai būtu pietiekami saprātīgi un spētu paši pieņemt lēmumus. Skolā vienmēr kādā formā norisināsies rakstura izglītošana. Tādēļ būtiskais jautājums par skolas rakstura audzināšanas stratēģiju nav vis, vai šāda izglītošana notiek, bet vai tā ir apzināta, plānota, organizēta un reflektīva, vai arī notiek pašplūsmā, ir neapzināta, reaktīva un nejauša. Uzsvars uz raksturu un tikumu nav konservatīvs vai individuālistisks – vērsts tikai uz kādu “bērnu salabošanu”.

Rakstura audzināšanas augstākais mērķis ir ne tikai padarīt indivīdus par labākiem cilvēkiem, bet radīt sociālos un institucionālos apstākļus, kuros ik cilvēks var attīstīties un plaukt. Šādi sociālie un institucionālie apstākļi prasa, lai visi sabiedrības locekļi dotu tādu savu ieguldījumu, kas kopumā ikvienam nodrošina iespējas labai dzīvei. Un pretēji: individuālā rakstura audzināšana visdrīzāk būs veiksmīga tieši šādos savstarpējas palīdzības un vienādu iespēju apstākļos. Šiem apstākļiem būtisks ir sadarbības un savstarpējās labās gribas etoss. Citu vajadzību apmierināšana, piemēram, pietiekams pārtikas daudzums un laba veselība, ir pamatu pamats, lai apgūtu tikumus, spējas un izpratni, kas ir būtiska individuālai plauksmei un konstruktīvai dalībai sabiedrības dzīvē.

MORĀLĀS ATTĪSTĪŠANAS PSIHOLOĢIJA

Rakstura attīstība un iespējas to uzlabot ar audzināšanu ir jāsaprot sastātījumā ar morālās attīstības teorijas fonu. Saskaņā ar šī rakstura audzināšanas **ietvara** pamatā esošajiem morālās attīstības psiholoģijas neo-aristoteliskajiem uzskatiem, ir daudz veidu, kā kļūt tikumiskam. Šie veidi iespējami vienkāršākos jēdzienos ir aprakstīti diagrammā ‘**Morālās attīstības neoaristoteliskais modelis**’. Modelis priekšplānā izvirza nozīmi, kas piešķirama agrīnai audzināšanai ģimenē, neizslēdzot arī agrā bērnībā izveidojušos negatīvo rakstura īpašību korekciju. Atkarībā no saņemtās morālās audzināšanas rakstura, jaunieši var praktiski bez traucējumiem virzīties uz priekšu pa ceļu, kurā tikums veidojas par ieradumu, patstāvīgi tiekoties uz apcerē izvēlētajiem tikumiem, kas, savukārt, nodrošina viņiem iekšējo motivāciju tikumiskai rīcībai. Vai arī viņiem nepieciešams apkārtceļš pa labo nodomu taku, ko traucē gribas vājums, caur praktisku ieradumu veidošanu, kas viņiem nodrošinātu pašregulāciju, kas nepieciešama, lai būtu vismaz ārēji motivēti rīkoties tikumiski.

Vissvarīgākā mācība, kas gūstama no šī modeļa, ir tā, ka rakstura audzinātāji nekad nedrīkst atņemt cerību, ka atsevišķam indivīdam var palīdzēt ceļā uz pilnīgu patstāvīgu tikumu. Nekad divu dažādu cilvēku virzība uz tikumu nebūs vienāda, nedz arī tā notiks ar vienādu ātrumu. Tāpēc visiem nosacījumiem rakstura audzināšanas jomā jāievēro kontekstuālās un individuālās atšķirības un jāmeklē praktiski risinājumi, kas atbilst katrai atsevišķai skolai, klasei vai skolēnam.

KURI TIKUMI VEIDO LABU RAKSTURU?

Indivīdi var labi vai ne tik labi reaģēt uz ikdienas dzīves izaicinājumiem, un tikumi ir tās rakstura iezīmes, kas ļauj cilvēkiem atbilstoši reaģēt uz situācijām jebkurā dzīves jomā. Šīs rakstura iezīmes ļauj cilvēkiem dzīvot, sadarboties un mācīties kopā ar citiem mierīgi, draudzīgi un morāli pamatoti. Morālo un citu tikumu parādīšana apbrīnojamā darbībā visas dzīves laikā, baudot no tās izrietošo apmierinātību, tad arī ir plaukstošas dzīves būtība.

Nav iespējams izveidot pilnīgu attiecīgo cilvēka dzīves jomu un tām atbilstošu tikumu sarakstu, jo tikumi zināmā mērā būs saistīti ar konkrēto indivīdu, tā attīstības pakāpi un sociālo vidi. Piemēram, mērenība ēšanā atšķirsies sportistam, kurš startē Olimpiskajās spēlēs, un ierēdnim; uzvedību, ko par tikumisku uzskata pusaudzī, iespējams, nepiedien nobriedušam pieaugušajam; un tikumi, kas nepieciešami, lai izdzīvotu karā, var nebūt tie paši kā dzīvei mierīgā lauku kopienā nepieciešamie. Ir ļoti daudz tikumu, kas katrs saistīts ar noteiktu cilvēku darbību vai tās potenciālo jomu. Tādēļ nav ne iespējams, ne vēlams sniegt izsmeļošu skolās veicināmo morālo tikumu uzskaitījumu. Turklāt

atsevišķas skolas var izvēlēties vairāk pievērsties kādiem tikumiem, ņemot vērā skolas vēsturi, etosu, atrašanās vietu un konkrēto skolēnu sastāvu. Tomēr var ieteikt un rakstura audzināšanā izmantot prototipisku tikumu sarakstu, kuru atzītu visu kultūru un reliģiju pārstāvji. Zemāk esošais uzskaitījums ietver tādu tikumu piemērus, kas ir uzsvērti vairumā visietekmīgāko filozofisko un reliģisko morāles sistēmu un kas labi saskan ar mūsdienu rakstura audzināšanas centieniem skolās:

TIKUMA DEFINĪCIJAS

Drosme: Rīkoties drosmīgi bīstamās situācijās

Taisnīgums: Rīkoties taisnīgi pret citiem, cienot tiesības un pienākumus

Godīgums: Būt patiesam un godīgam

Līdzjūtība: Izrādīt rūpes un ieinteresētību par citiem

Pateicība: Izjust un paust pateicību

Pazemība: Novērtēt sevi saprātīgās robežās

Integritāte: Stingri turēties pie saviem morālajiem principiem

Cienā: Patiesi ņemt vērā citu jūtas un tiesības

Bez šiem prototipiskajiem morāles tikumiem skolām jāveicina konkrēti pilsoniskie tikumi, piemēram, pieklājība, kalpošana, pilsonība un brīvprātība, kas palīdz skolēniem saprast savas saites ar sabiedrību un savus pienākumus tajā. Turklāt visiem cilvēkiem, kas aug un attīstās, ir jāpiemīt intelektuālo tikumu kopumam, piemēram, zinātkārei un kritiskai domāšanai, kas vada viņus zināšanu un informācijas meklējumos. Starp intelektuālajiem tikumiem īpaši izceļams viens. Tas ir tikums, kuru senie grieķi nosauca par *phronesis*, bet kuru var saukt arī par praktisko gudrību vai 'saprātību' – visaptveroša īpašība, kas ļauj zināt, ko gribēt un ko negribēt, kad divu vai vairāku tikumu prasības saduras, un iekļaut šādas prasības vienā pieņemamā rīcībā. Dzīvojot ar praktisko gudrību nozīmē: pārdomātu apņemšanos, labi pamatotus spriedumus un enerģisku lēmumu īstenošanu. Tā atklājas tālredzībā, skaidrā un tālredzīgā skatījumā uz to, kā darbības novedīs pie vēlamajiem mērķiem. Tā pamatā ir spēja mācīties no pieredzes (un no kļūdām). Dzīvojot ar praktisko gudrību nozīmē būt brīvam no aizspriedumiem, atzīstot dzīvē sastopamo atgadījumu un situāciju patieso dažādību. Dzīvojot bez praktiskās gudrības nozīmē dzīvojot neapdomīgi un neizlēmīgi. Praktiskās gudrības trūkums parādās kā neizlēmība vai lēmumu nepildīšana, kā arī nevērība un aklums pret apstākļiem. Dzīvojot bez praktiskās gudrības nozīmē būt aprobežotam un aizspriedumainam; tā var izpausties kā pašpārliecināta attieksme – 'viszinība', kas nepieņem realitāti. **Praktiskā gudrība** ietilpst visos pārējos tikumos; tā veido visaptverošu meta-tikumu, kas nepieciešams labam raksturam.

"... skolām ir pienākums sekmēt tikumu attīstīšanos, noteikt un uzskaitīt tos, kuriem vēlas pievērst vairāk uzmanības un iekļaut visā mācību procesā..."

Tikumi paver iespējas un ir ārkārtīgi svarīgi indivīda potenciāla realizācijai. Tā kā tikumi ir cilvēku uzplaukšanas pamats, skolām ir pienākums sekmēt šo tikumu attīstīšanu, noteikt un norādīt tos, kurus skola vēlas likt pirmajā vietā un iekļaut tos mācību procesā gan skolā, gan ārpus tās. Tāpēc skolēniem jāapgūst to nozīmi un jānoskaidro atbilstošas darbības, kurās tos īsteno savā dzīvē, respektējot sevi (kā cilvēkus ar raksturu) un dodot labumu citiem.

Bez morālajiem tikumiem visiem cilvēkiem nepieciešamas personiskās rakstura iezīmes, kas ļauj tiem efektīvi pārvaldīt savu dzīvi. Dažkārt šīs iezīmes dēvē par darbības vai iespējošajiem tikumiem, lai tos atšķirtu no tīri morālajiem tikumiem. Mūsdienu skolu politikas diskursā tos parasti dēvē par 'soft skills' - 'vispārīgām prasmēm'. Viens no nozīmīgākajiem šādiem tikumiem ir elastība – spēja atgūties no negatīvas pieredzes. Vēl citi šādi tikumi ir apņemība, pašpārliecība par sevi un kopdarbs. Visas labās rakstura audzināšanas programmas ietver darbības tikumu attīstību, bet tās skolēniem arī paskaidro, ka šie tikumi kļūst patiesi vērtīgi tikai, kalpojot morāli pieņemamiem mērķiem, it īpaši iespējot un veicinot intelektuālo, morālo un pilsonisko tikumu izpausmi.

RAKSTURA SASTĀVDAĻAS

Intelektuālie tikumi	Morālie tikumi	Pilsoniskie tikumi	Darbības tikumi
Rakstura īpašības, kas nepieciešamas pareizai spriešanai, pareizai rīcībai un alkām pēc zināšanām, patiesības un izpratnes. <i>Piemēri:</i> patstāvība; kritiskā domāšana; zinātkāre; saprātība; spriestspēja; refleksija; attapība.	Rakstura īpašības, kas ļauj mums rīkoties pareizi situācijās, kuras prasa ētisku rīcību. <i>Piemēri:</i> līdzjūtība; drosme; pateicība; godīgums; pazemība; integritāte; taisnīgums; cieņa.	Rakstura īpašības, kas nepieciešamas aktīvam un atbildīgam pilsoniskumam, kas darbojas kopīgam labumam. <i>Piemēri:</i> pilsoniskums; pieklājība; kopības apziņa; draudzīgums; izpalīdzība; brīvprātība.	Rakstura īpašības, kam ir nosacīta vērtība, paverot ceļu intelektuāliem, morāliem un pilsoniskiem tikumiem. <i>Piemēri:</i> pašpārliecība; apņēmība; motivācija; neatlaidība; elastība/noturība; kopdarbs.

Praktiskā gudrība ir apvienojošs tikums, kuru attīsta, izmantojot pieredzi un kritisku apceri, tā ļauj mums uztvert, zināt, vēlēties un rīkoties saprātīgi. Tā ietver pareizu spriešanu un pārdomātu rīcību situācijās, kurās notiek tikumu sadursme.

INDIVĪDU UN SABIEDRĪBAS PLAUKSME

Lai gan tikumus var iedalīt dažādās kategorijās, tie veido iekšēji saskanīgu, savstarpēji saistītu veselumu vispusīgā, harmoniskā dzīvē, un rakstura audzināšanas būtība ir to integrācija, vadoties pēc visaptverošās praktiskās gudrības vai 'saprātīguma' intelektuālā tikuma.

TIKUMA KOMPONENTI

Lai arī visu tikumu vienotība ir mūžilgas rakstura attīstības apbrīnas vērts mērķis, vairums no mums nekad nerasnīgs šo ideālu. Tas it īpaši attiecas uz jauniešiem, kas cenšas izkopt savus tikumus. Lai to visu vēl vairāk sarežģītu, katrs tikums neveido vienu patstāvīgu īpašību, kas cilvēkam vai nu piemīt, vai ne. Drīzāk katrs tikums ietver vairākus komponentus, kas var arī neattīstīties saistīti. Galvenie tikumu komponenti ir uzskaitīti un aprakstīti tabulā "**Tikuma komponenti**". Skolēna stiprā puse varētu būt viena komponente (teiksim, 'tikuma emocijas'), bet citā tas var būt vājāks (piemēram, 'tikuma rīcība un prakse'). Visai retos gadījumos visi šie komponenti būs ideālā harmonijā vienā cilvēkā. Dažādas rakstura audzināšanas stratēģijas un pedagoģiskās programmas par mērķi izvirza dažādus komponentus un prasa dažādas efektivitātes izvērtēšanas metodes. Jo vairāk veiksmīgi attīstītu komponentu, jo lielāka iespējamība, ka skolēns var apgūt tikumu pilnībā. Tādēļ rakstura audzinātājiem nav jāzaudē cerības, ja viņi novēro attīstību tikai dažos tikuma komponentos konkrētā audzināšanas procesa brīdī.

TIKUMA KOMPONENTI

A. Tikuma uztvere: Spēja pamanīt situācijas, kurās nepieciešami aktivēt tikumus

B. Zināšanas un izpratne par tikumu: Spēja saprast jēdziena 'tikums' nozīmi un kādēļ tikums ir būtisks gan pats par sevi, gan kā vispusīgas, plaukstošas tikumiskās dzīves daļa, un spēja attiecināt tikumu savas un citu dzīves situācijām

C. Tikuma emocijas: Spēja izjust pareizo tikumam atbilstošu emociju pareizajā situācijā pareizajā veidā.

D. Tikuma identitāte – Izpratne par sevi kā cieši apņemušos ievērot tikumus

E. Tikuma motivācija: Spēcīga vēlme rīkoties saskaņā ar tikumiem

F. Tikuma spriestspēja: pareiza spriešana un pārdomāta rīcība saistībā ar tikumiem, ieskaitot situācijas, kurās tikumi saduras vai ir pretrunā

G: Tikuma rīcība un prakse: Pareizā veidā rīkoties pareizi

TIKUMA PRATĪBA

“Tikuma pratība” ir noderīgs jēdziens, kuru var definēt kā tādu, kas ietver A, B un F komponentus. Ir divi veidi, kā attīstīt tikuma pratību. Pirmais ir attīstīt zināšanas un izpratni par jēdzieniem, kas apzīmē tikumus. Otrais ir attīstīt spēju un gribasspēku izmantot šos tikumus reālajā dzīvē. Tikuma pratība sastāv no trīs savstarpēji saistītiem komponentiem:

- i. Tikuma uztvere;**
- ii. Zināšanas un izpratne par tikumu; un**
- iii. Tikuma spriestspēja.**

Pirmais komponents ir vērsts uz tādu situāciju pamanīšanu, kurās nepieciešami aktivēt tikumus. Otrais komponents ietver sarežģīta valodas lietojuma apguvi, labi pārzinot tikuma jēdzienus. Tomēr, zināšanas par tikumu vēl pašas par sevi neizmaina uzvedību. Trešais komponents saistās ar argumentētu spriedumu veidošanu, kas ietver spēju ņemt vērā katras morālās situācijas specifiskās atšķirības. Šim uzsvaram uz spriešanu ir jābalstās apcerē, tādējādi paverot iespēju nostiprināt cilvēka ētisko identitāti, patstāvīgi pieņemot lēmumus. Piemēram, kāds bērns varētu apgūt zināmu kognitīvo izpratni par to, kādu tikumu būtu vēlami parādīt kādos konkrētos apstākļos, bet tajā pat laikā viņš varētu nebūt spējīgs pārvērst šīs zināšanas, izpratni un spriedumu tikumiskā darbībā. Spriedumam par to, vai bērnam piemīt tikumu pratība, nevajadzētu reducēt uz vienkāršiem rezultātiem, bet būtu jāapsver visi trīs komponenti. Bērni ir jāpārlicina par tikumiskas rīcības morālo spēku. Skolām ir jānodrošina bērniem iespējas vingrināties tikumiskajā rīcībā, kā arī rosināt saturīgu tikumu valodas, izpratnes un spriedumu diskursu.

RAKSTURA AUDZINĀŠANAS MĒRĶI

Skolām ir ierasts izstrādāt izglītības mērķus, un skolai, kas vēlas veicināt savu skolēnu rakstura nostiprināšanu, jāapstiprina šī apņemšanās skolas misijas formulējumā.

Katrai skolai jāapraksta tas, kādus cilvēkus tā vēlas palīdzēt attīstīties, un tad jāizstrādā filozofija, kas veido pamatu skolas pieejai šādu skolēnu attīšanai. Filozofijai un pieejai jāietver skaidrs sagaidāmo ētiskās rīcības rezultātu apraksts attiecībā uz skolēniem un skolotājiem un jārēķinās ar skolotājiem, lai ar savu rīcību tie būtu par priekšzīmi skolēniem konkrēto tikumu veidošanai. Skolām jānodrošina skolēniem iespējas ne tikai domāt un darīt, bet arī saprast, ko nozīmē būt un kļūt nobriedušam, domājošam cilvēkam. Tām jāpalīdz skolēniem sagatavoties dzīves pārbaudījumiem nevis tikai pārbaudes darbu pilnai dzīvei.

Tikumus var...

Notvert (skolēns): skolas kopiena – gan skolotāji, gan skolēni rāda piemēru, veido kultūru un iedvesmojošu ietekmi pozitīvā etosā, kas motivē un veicina rakstura attīstību

Mācīt (skolotājs): skola nodrošina tādus izglītojošus procesus gan klasē, gan ārpus tās, kas skolēniem sniedz attiecīgu izteiksmi, zināšanas, izpratni, prasmes un īpašības, kas nodrošina rakstura attīstību

Veicināt (abi): skola nodrošina dažādas iespējas, kas sekmē personisko ieradumu veidošanos un apņemšanos pilnveidot raksturu. Tās palīdz skolēniem laika gaitā tiekties pēc rakstura attīstības, kā arī vēlēties to un brīvi iesaistīties tai.

RAKSTURĀ BALSTĪTS SKOLAS ETOSS

Pētījumu rezultāti skaidri pierāda: skolas, kas balstās uz vērtībām, stāda augstus mērķus un tām ir vērā ņemami akadēmiskie, profesionālie un sociālie panākumi. Tās nopietni un apņēmīgi pievēršas savu skolēnu rakstura attīstīšanai, nosaucot skolai svarīgākos tikumus, demonstrējot tos praksē un apņemoties turēties pie tiem, kā arī veicinot jēgpilnas personiskās attiecības. Tā kā skolas etoss ir visu kolektīvā rakstura izpausme, ir svarīgi, lai katrs skolas kopienas loceklis pamatos izprastu rakstura būtību. Tāpēc skolēniem un skolotājiem ir jāiemācās ne tikai rakstura tikumu nosaukumi un nozīmes, bet arī tie jāparāda skolas domāšanas veidā, attieksmē un darbībā. Rakstura tikumi ir jānostiprina

visur: spēļu laukumos, klasēs, gaitēnos, skolotāju un skolēnu mijiedarbībā, sanāksmēs, plakātos, skolas direktora vēstījumos un ziņojumos, pedagoģiskā personāla izglītošanā un attiecībās ar vecākiem. Rakstura tikumi ir būtiski ārpusklases pasākumos, un tie jāpārvērš pozitīvās izjūtās un uzvedībā. Tikumiskās audzināšanas process nav tikai ideju apguve. Tā būtība ir veidot piederību kopienai un dzīvi tajā, jo skola (kopā ar ģimeni) ir viens no pamata ceļiem, kā skolēniem attīstīt tikumus. Galvenā labu raksturu veidojošās skolas kopienas iezīme ir tā, ka skolotāji izprot, ka skolēnu piederība kopienai, personības attīstība un pašnoteikšanās ir pamatu pamats, lai attīstītu labu raksturu un nodošanos mācībām.

“Rakstura tikumi ir jānostiprina visur: spēļu laukumos, klasēs, gaitēnos, skolotāju un skolēnu mijiedarbībā, sanāksmēs, plakātos, skolas direktora vēstījumos un ziņojumos, pedagoģiskā personāla izglītošanā un attiecībās ar vecākiem”

SKOLOTĀJI KĀ RAKSTURA IZGLĪTOTĀJI

Rakstura audzināšana balstās uz to, kas skolā jau notiek. Vairums skolotāju redz skolēna rakstura veidošanās sekmēšanu kā savas lomas būtisku daļu. Pārdomas par raksturu, par to, kādi cilvēki šodienas skolēni cer kļūt nākotnē, ir jāliek mācīšanas un audzināšanas pamatā. Tikumus, kurus skolēni apgūst caur savu pieredzi, sākotnēji ir virzījuši vecāki un skolotāji, kuri ir kalpojuši par priekšzīmēm un morālajiem paraugiem.

Lai būtu labs skolotājs, ir jābūt noteikta veida cilvēkam vai par tādu jāklūst, proti: jābūt cilvēkam ar labu raksturu, kurš arī rāda piemēru par vērtībām, kuras māca. Skolotāja raksturs un integritāte ir daudz būtiskāka nekā temperaments vai personiskais mācīšanas stils stundas pasniegšanā, un tas nav mazāk svarīgs kā priekšmeta zināšanas un mācīšanas paņēmieni pārzināšana. Kāda priekšmeta mācīšana ar integritāti nozīmē vairāk nekā tikai palīdzību skolēniem konkrēto zināšanu un prasmju apgūvē. Laba mācīšana balstās etosā un izteiksmē, kas dod iespēju skolas kopienā norisināties publiskām diskusijām par raksturu, lai labs raksturs cauraustu visu priekšmetu mācīšanu un mācīšanos. Tā arī rāda paraugu, kā mērķtiecīgi tiekties pēc izcilības vai labumiem, kas piemīt attiecīgajam priekšmetam: meistarības, mākslinieciskuma, rūpīgas spriešanas un izpētes, valodas skaistuma un spēka, kā arī dziļas izpratnes, ko nodrošina šie mācību priekšmeti. Šāda apņemšanās ir nepieciešama, lai skolēniem izprastu mācītā vērtību un apgūtu, kā darīt labu un personiski jēgpilnu darbu.

Lai arī sabiedrībā veidojas arvien skaidrāks priekšstats, ka rakstura audzināšana ir neizbēgama, skolotāji bieži sūdzas, ka viņi cieš no morālām pretmetjūtām un pašpaļāvības trūkuma savā (neizbēgamajā) profesionālajā stāvoklī, kas prasa būt par rakstura paraugu un audzinātāju. Atkārtoti empīriskie pētījumi rāda, ka skolotājiem ir grūti klasē runāt par ētiskiem jautājumiem. Lai gan daudziem skolotājiem ir izteikta interese par morāles jautājumiem, viņi ne vienmēr ir atbilstoši izglītoti, lai kritiski pārspriestu morāles jautājumus un saviem skolēniem gudri nodotu morāli augstvērtīgus viedokļus. Diemžēl pēdējā laikā novērojama intereses pieauguma par rakstura audzināšanu līdz šim nav izdevies ietekmēt skolotāju izglītību. Patiesībā mūsdienu politikas diskurss ar tā amorālo, pragmatisko, uz kompetencēm vērsto vārdu krājumu bieži vien šķiet izvairāms no viedokļiem, kas atbalsta cilvēku normatīvo skatījumu visas viņu dzīves kontekstā. Tādu skolotāju izglītības programmu trūkums, kurās būtu izmantota konsekventa pieeja rakstura audzināšanai, visdrīzāk ir pārāk šauras pievēršanās skolēnu snieguma atzīmēm un klasvadībai rezultāts. Skatiet vairāk [Jubilee Centre Statement on Teacher Education and Character Education](#).

RAKSTURA AUDZINĀŠANAS IZVĒRTĒŠANA

Skolām arvien vairāk tiek prasīts demonstrēt to efektivitāti, bet cilvēka rakstura izmērīšana vai rakstura audzināšanas ietekmes noteikšana ir ārkārtīgi grūti veicama. Rakstura sarežģītās dabas un tikuma praktiskas novērošanas konkrēto grūtību dēļ nav iespējams vai pat vēlams censties apkopot individuālā rakstura un tikumu profilus, jo tas varētu radīt pretējo rezultātu gan filozofiski, gan

psiholoģiski, gan pedagoģiski. Tādēļ jebkuros mēģinājumos novērtēt tikumus holistiski ir nepieciešama piesardzība un apdomība; īpaši ieteicama piesardzība, izmantojot pašnovērtējuma metodes. Lai arī nav vienkārša un neapgrūtināša veida, kā 'izmērīt raksturu', ir iespējams izvērtēt konkrētu tikuma komponentu attīstību, kā jau minēts iepriekš. Piemēram, var izmantot dažādas metodes, lai izvērtētu tikuma zināšanu/izpratnes attīstību, no vienas puses, un tikumiskas emocijas, no otras.

Būtisks jautājums, kuram jāpievēršas jau darba sākumā, ir šāds: kāds ir atbilstošs mērķis konkrētas rakstura audzināšanas programmas izvērtēšanai? Rakstura audzināšanas jomā ir trīs pamatoti izvērtēšanas mērķi. Pirmais ir izvērtēt, kā skolas kultūra un etoss ietekmē rakstura audzināšanu; skolas var vērtēšanu veikt pašas vai organizēt ārēju koleģiālu vērtējumu saskaņā ar kritērijiem, kas norāda uz labākās prakses piemēriem rakstura audzināšanā. Tāda izvērtēšana balstās uz skolotāju profesionālajām zināšanām un spriedumu, un izvērtēšanā iegūtā aina parāda, kas ir skolas kopējās stiprās un vājās puses, tādējādi uzsverot to, kam būtu jāvelta vairāk enerģijas, laika un resursu. Otrs mērķis ir izvērtēt rakstura audzināšanas stratēģijas, darbības vai pieejas efektivitāti. Ar zināmiem panākumiem var izmantot dažādas metodes, ieskaitot pirmsintervences un pēcintervences aptaujas, novērojumus un intervijas ar skolotājiem un skolēniem, lai pārliecinātos par jaunās vai esošās rakstura audzināšanas stratēģijas vai darbības ietekmi. Ieteicams, lai šīs metodes būtu rūpīgi vērstas uz to, lai 'mērītu' tikai vienu vai divus tikuma komponentus, kā arī būtu vēlams, lai dati tiktu pārbaudīti, "triangulēti", izmantojot vairākas datu vākšanas metodes. Trešais mērķis ir pašu skolēnu veikta refleksija par savu 'personīgo' raksturu un tikumiem. Šādas refleksijas skolēna mācību laikā var ar regulāriem intervāliem dokumentēt, piemēram, īpašā žurnālā. No vienaudžiem, skolotājiem un vecākiem savāktie dati atbalstītu šo procesu.

KĀPĒC RAKSTURA AUDZINĀŠANA IR SVARĪGA

- Raksturs ir pamatu pamats: tas ir cilvēka un sabiedrības plauksmes pamats
- Raksturu skolēni lielā mērā var notvert, redzot labus paraugus un pārņemot emocijas: tāpēc skolas kultūra un etoss ir tik svarīgs
- Par raksturu skolā vajadzētu arī mācīt: tieša mācīšana par raksturu sniedz loģisko pamatojumu, izteiksmes veidu un līdzekļus, kurus var izmantot rakstura attīstīšanai gan skolā, gan ārpus tās
- Rakstura attīstīšanās tiek brīvi meklēta, lai veidotu labāku dzīvi
- Raksturu var audzināt: tas nav nemainīgs, un tikumus var attīstīt. Tā virzību var holistiski izmērīt, izmantojot ne tikai pašnovērtējumu, bet arī daudz objektīvākas pētniecības metodes
- Raksturs ir atkarīgs no tikuma pratības veidošanas
- Labs raksturs ir labāku sasniegumu, labākas uzvedības un labākas nodarbināmības pamats, bet vissvarīgāk: tas ir plaukstošas sabiedrības pamats
- Rakstura attīstīšanos vajadzētu veicināt sadarbībā ar vecākiem, darba devējiem un kopienas organizācijām
- Ikvienam bērnam ir tiesības uz rakstura audzināšanu
- Rakstura attīstīšana rada iespējas skolēniem un padara tos brīvus

Nobeigumā, kā Aristotelis teica: "Tas, ko mēs vairāk vēlamies panākt, ir zināms morālais raksturs savos līdzpilsoņos, proti, tieksme uz tikumiem un tikumiska rīcība un prakse".

Rakstura audzināšanas ietvara oriģinālā versija ir pieejama:
<https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/Framework%20for%20Character%20Education.pdf>

*Projekts finansēts no ERAF. Pēcdoktorantūras projekta Nr. 1.1.1.2./VIAA/1/16/07
Komentāri par tulkojumu: manuel.fernandezs@lu.lv Rīgā, 2020. gada janvārī*